

*Степан СТОЙКО**

**ПРОФЕСОР ІВАН ГАРДНЕР ЯК ПЕДАГОГ І ВИХОВАТЕЛЬ
(СПОГАДИ УЧНЯ-ГІМНАЗИСТА)**

Протягом 1930–1938 рр. я навчався у Хустській гімназії на Закарпатті. Серед моїх вчителів і вихователів у Хустській гімназії особливо яскравою фігурою був отець Филип (тобто Іван Гарднер). Після Першої світової війни емігрантська доля привела його, як і багатьох інших російських інтелігентів, з далекої Прибалтики до Чехословаччини.

Хуст — старовинне українське й історично важливе місто. Ще в XI–XII ст. на мальовничій вулканічній горі було збудовано замок-фортецю для охорони доступу до соляних шахт в селі Солотвине та інших оборонних цілей. Замок був знищений в 1766 р. блискавкою, вибухом пороху та пожежею. У Хусті народився відомий вчений Іван Орлай (1770), який згодом був вихователем Миколи Гоголя в Ніжинській гімназії (†1829). У XIX ст. тут жив письменник і філософ Василь Довгович (1783–1849).

21 січня 1919 р. у Хусті зібрався Всенародний Конгрес угорських русинів, який утвердив Центральну Народну Раду та ухвалив приєднання Закарпаття до України.

10 листопада 1938 р. Хуст став столицею Карпато-Української держави, куди переїхав з Ужгороду очолюваний Августином Волошином уряд.

Після розпаду Австро-Угорської монархії, згідно з Версальським міжнародним договором, на правах автономного краю до Чехословаччини була приєднана Підкарпатська Русь (Закарпаття). Чеський уряд створив у 1921 р. українську гімназію як навчальний заклад, покликаний поширювати освіту у східній частині Закарпаття. Молода Чехосло-

* Степан Михайлович Стойко, доктор біологічних наук, Дійсний член НТШ, відомий в Україні еколог. Народився 14 березня 1920 р. в родині священика в с. Кричево Закарпатської області. Після закінчення гімназії в Хусті студіював в університеті м. Печ в Угорщині. 1949 року закінчив лісогосподарський факультет Львівського сільськогосподарського інституту. Сьогодні проживає у Львові і працює в Інституті Екології Карпат НАН України.

вацька республіка потребувала кваліфікованих фахівців у різних галузях. Очолований президентом Т. Г. Масариком уряд сприяв працевлаштуванню українських та російських емігрантів, яких доля закинула в молоду республіку. Вони радо обирали собі місце проживання і праці на Закарпатті, яке було їм близьким у національному та релігійному аспектах. Так прибув десь близько 1930 року до Хуста молодий еромонах Филип (в миру Іван Гарднер).

При Хустській гімназії були два шкільні інтернати — греко-католицький і православний. Отець Филип викладав у гімназії закон Божий для православних студентів і водночас був вихователем у православному інтернаті, в якому я проживав. Протягом 1930–1935 років він був моїм вихователем, і в мене, як і в інших гімназистів, залишились якнайкращі спогади про нашого вчителя. Отець Филип був високоосвіченою людиною з енциклопедичними знаннями як у ділянці релігії, історії, археології, так і в ділянці музики, зокрема церковної. Він досконало володів мовами: французькою, німецькою, а також класичними — грецькою та латинською, завжди охоче допомагав у їх вивченні.

Як розповідав нам сам отець Филип, він походив з дворянської сім'ї, що проживала в Прибалтиці. Під час Першої світової війни, здається, був офіцером на підводному човні. Згадуючи рідні місця, він показував нам дворянську грамоту, яку ретельно зберігав, і завжди мріяв повернутися на Батьківщину, тому й не приймав чехословацького громадянства.

В інтернаті була старенька фісгармонія, на якій отець Филип грав церковні співи та народні пісні (пригадую, зокрема, пісню «Плыла лебедь, плыла лебедь с лебедятами»). У 1932 р. він розпочав навчати нас музики та створив невеликий музичний гурток. Згодом організував студентський церковний хор, який щонеділі співав на богослуженнях у хустській православній церкві, що була біля інтернату.

Отець Филип цікавився давніми церковними співами і релігійними піснями Закарпаття та записував їх.

Він був дуже релігійною людиною, у його кімнаті-келії постійно горіла лампада, ретельно дотримувався постів. На уроках релігії ми захоплювалися його знаннями історії різних конфесій.

У 1935 році еромонах Филип виїхав до Єрусалиму в Російську духовну місію. Там видавав релігійний журнал, в якому часто друкував власні твори на релігійні теми. Цей журнал систематично надсилав на Закарпаття.

Як інші гімназисти, я переписувався зі своїм вчителем. А двох наших гімназистів — Василя Сабодаша й Михайла (прізвища не пригадую) — о. Филип запросив до Єрусалиму, виклопотав їм візи й оплатив подорожні витрати. Хлопці виїхали у 1935 р. і в Російській місії працю-

вали разом з отцем Филипом у друкарні та редакції релігійного журналу. Там він навчив їх друкарської справи, а також поглиблював знання з історії релігії, археології, англійської мови.

У листах до нас отець Филип тепло згадував своїх вихованців, яких добре пам'ятав по прізвищах навіть у далекому Єрусалимі. В одному з листів до мене він писав: «Я ніяк не можу забути рідний мені Хуст. Так і тягне мене знову на рідну Підкарпатську Русь».

У 80-х роках я побував у Кишинівського єпископа Йонафана (світське ім'я Іван Кополович), який також походив із Закарпаття і добре знав отця Филипа. Він розповів мені про дальший шлях нашого вчителя. Десь у 40-х роках еромонах Филип висвятився на єпископа і був призначений у православну єпархію Берліна. Після війни він переїхав до Мюнхена, де організував при університеті кафедру церковної музики. Згодом відмовився від духовного сану й одружився з німкою дворянського походження.

Отець Филип був середнього росту, тілесно добре збудований, з виразним інтелігентним обличчям, з характерними рисами кавказького або грецького типу. Як духовна особа, він мав довге чорне волосся та чорну бороду.

Він був веселої вдачі і коли гуляв, завжди наспівував якісь мотиви, що свідчило про його музичний характер. Любив своїх вихованців, кожному з яких давав характерне прізвисько; мене чомусь називав *Степка Морозич* і так завжди звертався до мене.

З очей отця Филипа завжди випромінювалась якась доброта і ніяковість. На його обличчі не було характерної для емігрантів печалі. Був трохи екзальтованою людиною, іноді з певними ознаками нервозності (можливо тому, що з директором інтернату архимандритом Алексієм — людиною малоосвіченою — мав певні конфлікти).

Отець Филип підтримував контакти з іншими емігрантами-священнослужителями. На відміну від деяких емігрантів у політичних діях участі не брав. Багато переписувався з російською діаспорою за кордоном, час від часу по телефону зв'язувався з Лондоном та іншими містами.

Старше покоління студентів Хустської гімназії добре пам'ятає свого незабутнього вчителя та вихователя.

Львів, травень 1994 року

Нижче публікуємо лист Івана Гарднера (отця Филипа) з Єрусалиму до Степана Стойка в Хуст. У цьому листі вчитель ділиться зі своїм колишнім учнем своїм розумінням виховання молоді у релігійному дусі, де опанування знаннями тісно перепліталось з вихованням високих моральних і релігійних почуттів.

Св. гр. Іерусалимъ
5-18/Х 1935

Дорогой друг мой!

Не думалъ я, что ты мне напишешь — а вотъ, спасибо тебѣ — вспомнил меня и написалъ. Твоя открытка меня очень и очень обрадовала. Я тебя всегда любилъ и не переставалъ любить; правда, я одно время думалъ, что ты меня не любишь и хочешь моего ухода. Но теперь я вижу, что ты меня не забылъ. Я тебя не забылъ, не забывалъ и не забуду, моего милаго «Степку Морозыча». Я тебя всегда поминалъ, когда службу (?) вынималъ всегда и теперь вынимаю за тебя часточку, а имена которыя ты мнѣ далъ для поминовения — цѣлы до сихъ поръ и я ихъ неизмѣнно поминаю. Хотѣлъ бы я посмотрѣть на тебя, какъ ты выросъ, и голосъ наверно теперь сталъ уже другой.

Я обрадовался Васе и Митѣ какъ роднымъ. Да они и вправду мнѣ родные: они одни не отвернулись отъ меня, когда мнѣ было такъ невыразимо тяжело отъ А. и А. ...

Я никакъ не могу забыть родной мне Хустъ. Такъ тянетъ обратно на родную Подкарпатскую Русь...

Сейчасъ Вася и Мишка помогаютъ мнѣ съ журналомъ. На дняхъ выходитъ номеръ. Мы вмѣстѣ занимаемся въ наборной, ибо я лично завѣдую не только составом номера, но и его наборомъ. Вася уже хорошо набираетъ. По недѣлямъ и праздникамъ мы посѣщаемъ св. Мѣста: были уже во Гефсиманіи на Елеонѣ, въ Вифаніи, въ Вифлеемѣ, на ночной службѣ у Гроба Господня. Посылаю тебѣ несколько фотографій. Моей фотографіи сейчасъ нѣтъ у меня, нужно сдѣлать; въ следующемъ письмѣ пришлю тебѣ. Но и ты пришли мнѣ свою фотографію. Мне очень пріятно будетъ это. Марки всѣ забралъ у меня Вася, я ему сказалъ и он тебѣ пришлетъ.

Вотъ еще что меня очень обрадовало въ твоємъ письмѣ: оно написано очень хорошо, совсѣмъ безъ ошибокъ, чистымъ литературнымъ языкомъ.

Читаешь-ли ты журналъ? Прочитай въ № 9-10 (выйдетъ черезъ 7 дней) мою статью о педагогической деятельности митроп. Антонія.

У насъ очень жарко. Спать подъ покровцемъ нельзя.

Митець и Вася живутъ въ одной комнатѣ, соседней съ моею. Но почти все время они проводятъ или въ типографіи, или у меня. «Митець» по старому готовитъ «чаецъ»; а Вася — читаетъ книжки (у насъ въ нашей Миссійской бібліотекѣ 8.000 разныхъ книгъ, а съ иностранными — больше 15.000).

Я бы очень хотѣлъ выписать сюда еще кого изъ хлопцевъ, кто бы пошелъ: Юрочку, Ваньку Токаря, или кого другого, кто бы хотѣлъ¹. Будемъ хлопотать о Вурстѣ: онъ просится къ намъ. Просился и В. Гангуръ, но о немъ получены такія плохія свѣдѣнія изъ Битоля, что Начальникъ Миссії не далъ за него гарантіи. Получила визу и Христина — только объ этомъ не говори никому, а то А. будетъ ее бить. Вурстѣ виза будетъ долго идти, ибо у него годы такіе, когда визу съ трудомъ достать. Я очень радъ буду, если Христина пріѣдетъ.

Вася и Миша усердно учатъ у Секретаря Миссії англійский языкъ; со мной проходятъ Св. Писание Ветхого Завета, при чемъ мы всѣ тѣ мѣста, о которыхъ пишется въ Библии, посещаемъ — читаемъ Писанія на самомъ мѣстѣ происшествій. Скоро начнемъ заниматься греческимъ и арабскимъ языкомъ. Литургику проходимъ практически: посѣщаемъ богослуженія сиріанъ, коптовъ, армянъ, католиковъ и абиссинцевъ и я даю имъ нужныя объясненія. Недавно съ Мишкой были на литургіи Ап. Іакова у сиріанъ и на литургіи Григорія Просвѣтителя у армянъ у Гроба Господня. То, что студенты университета учатъ съ большимъ трудомъ изъ исторической литургики — мы видимъ своими глазами и совсѣмъ не учимъ, а все знаемъ. Передъ иновѣрческой литургіей и послѣ нея я читаю Васѣ и Мишкѣ цѣлую лекцію. Также церковную археологію ми проходимъ на мѣстѣ — не по книжкѣ, а по памятникамъ. Все это делается незаметно, между деломъ. Одновременно мы знакомимся съ православнымъ вероучениемъ и съ опровержениемъ неправославия. Все это опять таки, безъ напряжения, въ разговорѣ, на мѣстѣ, наглядно. На дняхъ думаю повести Васю и Мишу въ Іерихонъ, на Мертвое Море, на Іорданъ, на Сороковую гору и въ Лавру преп. Герогія Хозевита.

Когда Вася и Миша пріѣхали, я ихъ встрѣчалъ въ Касіорѣ и отвѣлъ на г. Кармилъ, гдѣ у насъ домъ и церковь. На следующий день мы ездили съ ними купаться въ морѣ въ Птолеманду — было очень хорошо. А потомъ мы поехали въ Іерусалимъ черезъ Назаретъ, Самарію — мимо Фавора.

¹ Но только изъ тѣхъ, кого я знаю лично, и не меньше 4-хъ кл. гимназій, въ крайнемъ случаѣ — 3.

Давно я не получалъ писемъ: ни Юрочка, ни Маркусь, ни Худам мнѣ не пишутъ. Отъ Светланы М. получилъ дня три тому назадъ письмо. Я былъ бы очень радъ, если бы мнѣ написали, особенно Маркуська и Юрочка Попадинецъ. Гдѣ Шмыга Андрей? Какъ его нога? Я его очень люблю послѣднее время, поздравь его обязательно. Поздравь всѣхъ: Маркуся, Попадинца, Токаря, Бенцу, Патруся, Кадаря, Француза, Сабова Ю., Сабова М., Ломогу П. (я его очень люблю и мы въ дружеской перепискѣ); Вошковца, Свѣтлика Н., Шмыгу И., Гузака, Костянцаню(?), Тимчиненко(?), Андрея (соседа интерната), Ороса В. (старика) и Н. (молодого); поздравь специально: г.г. ..., Соколовскую, К. Е. Кочетову, Янасову, г. Луковича, г. Ширмера, Богатырева, Некуту, Христину, о. Амфилохія, о. Матфея, о. Анатолія. Ну, всѣхъ и не перечислишь. Цілю, Пригару, Мачку,— всѣхъ, кто помнитъ меня; бібліотекаря въ читальнѣ. Я о всѣхъ всегда вспоминаю.

Плохое все забылось у меня. А хорошее, доброе— тамъ, где была любовь (не всегда понятая хлопцами, иногда осмѣянная, а А.—оплеванная)—вотъ эту любовь я помню и она до сего дня согреваетъ мнѣ сердце. И тебя я люблю (помнишь, какъ ты иногда занимался у меня, когда печка топилась?)—и до сихъ поръ люблю и помню. Спасибо и тебѣ, что не забылъ меня, и написалъ. Пиши мнѣ еще—пиши, какъ ты живешь, какъ учишься, какъ здоровье. Все пиши и не забывай меня. Пришли и фотографію свою. А я пришлю тебе свою фотографію въ следующемъ письмѣ, вмѣстѣ съ марками. Вася тоже тогда же напишетъ.

Храни тебя Бог, мой дорогой. Божіе тебѣ благословеніе отъ Святого Града Іерусалима.

Обнимаю тебя и цѣлую
любящій тебя
Іеромонахъ Филиппъ.

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ, БІБЛІОГРАФІЯ